

En dan v Orvietu.

Spisal prof. Andrej Plečnik.

Brzovlak dirja in ropota od Florence naprej vedno proti jugu, vedno bliže večnega Rima. Skoz dolino hiti, na obeh straneh so griči in hribi, mnogo ne razločim, ker je solnce že zdavnaj zašlo in luna ne sveti posebno močno. Ob 9. uri zvečer se ustavi brzec na postaji Orvietu. Te italijanske postaje so revne, blagajna za biljete je malo leseno okence in čakalnice so odprte prepihu in mrazu na vse strani. Na cesto stopim; vse prazno in tiho; pred seboj vidim visoko gori silhueto močnega zidu, kot kake trdnjave, tuintam sveti električna žarnica. Gori je Orvietu, slavno papeževo mesto. Gor se pride po vzpenjači; po tej nisem hotel; grem malo na levo od kolodvora in pridem do lepe zložne ceste, ki vede v mesto. Više, vedno više se vzdigujem, pod menoj lepa dolina, luna razliva blede svojo luč, in kmalu pride do mogočnega nekdanjega obzidja. Orvietu je bil trdnjava; ob zidu so tako strme skale, da mislim, tukaj ni mogel sovražnik blizu. V Italiji so se morali v srednjem veku zelo radi vojskovati in si braniti svobodo z mečem v roki, ker je toliko mest sezidanih kot orlova gnezda na višavah. Vsako mesto je bilo zase republika, samovlada, in se je branilo po svoje. Še več, hiše po mestnih ulicah italijanskih so močne kot male trdnjave, ker se je rodovina pred rodovino poganjala za moč in gospostvo. Kdor hodi po italijanskih, nekdanjih svobodnih mestih in gleda mogočne, iz kamena zidane hiše, mora reči, koliko divjega strankarstva je tu nekdanj bilo, koliko pobojev, koliko se je po teh ulicah krvi prelivalo, ko so se stranke borile za prvenstvo in so si same delale in delile pravico z mečem in bodalcem v roki. *Tempi passati*, Italija je danes revna, včasih je bila zelo, zelo bogata. Kupčija je nesla.

Čez pol ure sem na vrhu in stopim v mesto skoz velika mestna vrata, ki so še vedno ostanek starega obzidja. Revne hiše se začno in ozke ulice, mir, mir vlada, da mi je kar tesno, ker sem prišel iz šumne Florence. Vprašam za svoj hôtel redke pasante: *Giù, giù*. In grem naprej, in druge vprašam: *Giù, giù*; skoro nisem verjel, pa je le res bilo; dolgo še sem moral iti do srede mesta. Za ta večer sem vse opravil.

Drugi dan je bil neprijeten. Oblaki so se podili ves dan po nebu, da ni bilo nič solnca; mrzel veter je bril ves dan in prav pošteno je zeblo. Nisem mislil, da je samo par ur od Rima nazaj gor tako mraz

v začetku aprila. Vendar moram reči, da je bil dan prav lep, ki sem ga preživel v Orvietu. Grem v najbližjo cerkev sv. Andreja in Jerneja, da bi maševal, če mogoče. Nobenega človeka ni v njej, samo cerkvenec nekaj pospravlja v zakristiji; znabiti da je prišlo par ljudi med mašo v cerkev, ali to nobene primere ni z našimi hišami božjimi, kjer je vsak dan precej molivcev. Oglebam si potem to staro cerkev, ki je precej zapuščena in sama sebi prepuščena. Star mozaični tlak je lep; najlepši umotvor v tej žalostno mrtvi, zapuščeni cerkvi je prižnica v gotškem slogu; sloni ob stebru skoraj sredi cerkve na listovi strani na vitkih konsolah; rob je gladek in ima prelepe, dobro ohranjene mozaike. Tako navidezno preprosto in vendar tako mirno harmonično vplivajočo prižnico bi si želel na Kranjsko kam; pri nas marsikje cerkvena notranja oprava močno vpije, pozlačena in pobarvana; pa samo vpije, solidnega ni na njej nič. Od sv. Andreja grem v stran skoz ozek prehod in naenkrat obstanem, zagledam pred seboj na velikem, praznem, deloma s travo obrastlem trgu sredi visokih hiš stolnico, o kateri sem tolikrat sanjaril. Videl sem njeno podobo paralelno s stolnico v Sieni; pa nisem mislil, da je v resnici tako lepa. Eden glavnih vzrokov, da so se nekdanj bogati Orviečani zavzeli, da hočejo to svojo čudovito lepo stolnico zidati, je bil čudež, ki se je zgodil v Bolseni, ki ni daleč od Orvieta. Bilo je menda leta 1263., da je iz sv. hostije po povzdigovanju pritekla kri in namočila korporale. Papež Urban IV. je ravno takrat stanoval v Orvietu ter dal semkaj prenesti okrvavljeni korporale. Leta 1290. so začeli stolnico zidati; potrebni denar so dobili deloma, da so naložili nekak davek, deloma so plemiške družine prostovoljno darovale velike vsote. Orvieška stolnica priča po eni strani, kako bogati da so morali biti takrat Italijani, priča pa tudi po drugi strani, koliko žive vere, kakšno versko navdušenje je obvladalo vse življenje srednjeveško. Pravijo, da je zidalo to cerkev 33 stavbnikov; 152 kiparjev, 68 slikarjev, 90 mozaicistov je bilo zaposlenih. Seveda je bila narejena šele leta 1580. Cerkev je zidana v italijanski gotiki, ki se precej razlikuje od naše navadne gotike. Ta kipi kvišku, ona ne zametuje široke, horizontalne lege. Orviečani so se hoteli kosati s Sienčani, ki imajo tudi svetovnoznano in slavno gotško stolnico. Videl sem obe stolnici, reči moram, da mi fasada v Orvietu bolj imponira nego v Sieni;

stolnica v Sieni ima pa v notranjščini nekatere posebnosti, ki jih orvieška nima. Ne mislim natanko opisati vse lepote stolnice, to utruji in nima pravega pomena, če človek sam vsega ne gleda. Povzamem le glavne stvari. V fasado so mojstri in umetniki koncentrirali vso svojo moč in talent. Cerkev ima tri ladje, te se jasno kažejo že na fasadi. Na tej so prelepi mozaiki, klasično dovršeni, v marmor vrezani visoki reliefi; vse se sveti v zlatu, v najfinejšem marmorju, v živih, izborno ohranjenih barvah; in vendar nič ne moti, nič ne vpije, nič ni preobloženega. Parkrat sem moral nazaj, dopoldne in popoldne, gledal sem fasado od blizu in oddaleč, občudoval to lepo razdelitev in razredbo, pa se še ne morem načuditi mojstru, ki je znal na tako bogati fasadi tako modro disponirati. Da ne pretiravam, se vidi iz tega, ker je 53 m visoka, 40 m široka.

Spodaj, kolikor so trojna vrata visoka, segajo reliefi, ki so zaradi varnosti zamreženi. Od reliefa do reliefa grem in v njih berem vse zgodbe svetega pisma, od stvarjenja sveta naprej do Kristusa in do poslednje sodbe. Še danes vidim pred seboj relief poslednje sodbe; na eni strani so zveličani, na drugi pogubljeni; izraz obupa, žalosti, strahu na obrazih zavrnjenih na levi strani je tako resničen, tako pretresljiv, da ne izgine iz spomina. Italijani niso takrat znali brati, še manj kot danes, ti reliefi so bili bogato nadomestilo, če so šli gredoč v cerkev ali iz nje od reliefa do reliefa; imeli so vso zgodovino božjega razodetja plastično pred seboj. Nad reliefi so mozaiki v prelepo ohranjenih barvah; prostora zanje je bilo dovolj v trikotih in kvadratih. Predmet mozaikov je Marijino življenje. Srednji mozaik kaže njeno vnebovzetje; na desno in levo so svetniki, ki so znani kot čistilci Marijini; potem je Marijino rojstvo, njeno oznanjenje, njena roditelja Ana in Joahim; Marijina zaroka, darovanje, kronanje v nebesih. Kadar se smeji jasno italijansko nebo nad mestom, mora ta fasada, ki je tako lepo zamišljena in je do najmanjših fines natanko izdelana, čudovito vplivati na gledalca, posebno ker ga na samotnem trgu, oddaljenem od glavne ceste, prav nič ne moti v premišljevanju, razen kak berač ali beračica, katerih se v Italiji pri nobenih cerkvenih vratih ne manjka.

Stolnica je dolga več nego 89 m, široka skoraj 33 m in visoka 34 m. Za sedanje mesto Orvieto veliko prevelika. Srednja ladja, ki je precej višja nego stranski dve, ni obokana, nego se vidi bogato okrašena streha kot pri starih bazilikah. S siensko stolnico ima orvieška to posebnost, da zidovje ni enake barve od spodaj do vrha, nego pride ena vrsta temnega, druga vrsta rumenkastega kamena. V Sieni so to izpremembo v zidu še dragocenejšo napravili:

Orvieščani so rabili temen bazalt in rumen apnenec, Sienčani bel in črn marmor. Ugajalo mi je v cerkvi, kako so skrbeli, da je dovolj svetla, a da ne moti direktna luč; okna so tako visoko zidana, pa pride vsa svetloba od zgoraj dol.

Takoj pri vhodu na levo stran je velik krstni kamen, narejen na osem oglov, s streho v podobi piramide. Piramidalni oktagon kot tak mi ni ugajal, a skulpture na njem so tako lepe, da se človek vpraša, če je mogoče, da se da iz trdega kamena kaj tako finega izklesati in izrezati.

Lep je kropilni kamen; drže ga trije orli. Tudi drugod v Italiji sem videl zelo zanimive oblike kropilnikov; Italijan je celo take navidezno postranske predmete v cerkvi znal duhovito okrasiti; domači naši kamnoseki naredo kropilnike včasih zelo okorne, trde, mrtve, ledene, brez duše. Naj bi včasih kakega italijanskega kopirali; pobožen in nepobožen obiskovalec cerkve si bo potem moral kaj misliti takoj pri vhodu v cerkev ter ne bo topo, nemo šel mimo simboličnega predmeta.— Največja imenitnost notranjščine sta dve kapeli; ena, na listovi strani, posvečena Materi božji, je imenitna zaradi fresk, ki sta jih slikala fra Angelico in Luka Signorelli; druga, na nasprotni strani (na evangeljski), je znana, ker imajo tam spravljen korporale, okrvavljen od sv. hostije, kot sem zgoraj omenil. Glede prve kapele odkrito priznam, da se premalo razumem na slikarstvo, da bi mogel kako sodbo izreči: mimotega je kapela visoka skoraj 14 m in temno oblačno vreme je bilo tako neugodno, da nisem mogel vseh detajlov pregledati. Mojster Signorelli jo je slikal celih šest let, potem ko je petdeset let prej fra Angelico začel slikati. Vse delo predstavlja poslednjo sodbo; predmet, ki so ga Italijani prav radi slikali, kot sem to videl v raznih cerkvah in na pokopališčih. Stranske kapele v velikih italijanskih cerkvah so večje nego naše srednje velike župne cerkve. Kot nekaj posebnega iz te kapele naj omenim, da je slikar porabil tudi poganske motive: Harona, Herkul premaga Centavre, Horac, kumejska Sibila, Ovid, Pluton se polasti Proserpine itd. Slikar je pač živel v dobi renesance. Na nasprotni, evangeljski strani cerkve je kapela, v kateri imajo shranjen korporale, ki nosi znamenja Jezusove krvi, ki je pritekla iz hostije. Škoda, da človek ne more potovati, kadar bi hotel; vsa lepota, vse zanimivosti te kapele se vidijo le velikonočno nedeljo in praznik sv. Rešnjega Telesa. Kolikor sem mogel videti in izvedeti, podam tu. Vhod v kapelo tvori šilast portal, ob straneh so elegantni zaviti stebrički. Stene v kapeli imajo slike, ki kažejo scene o čudežu, ki se je zgodil v Bolseni. Tabernakelj, v katerem se hrani korporale, je iz srebra, naredil ga je mojster iz Siene Ugolino Vieri l. 1337.

Težek je 33 kg, visok 1,39 m, izdelan v gotskem slogu. Vdelanih je 12 podob v emajlu, ki predočujejo čudež v Bolseni. Naj navedem scene: 1. Duhoven dvomi, je li Jezus res v sv. hostiji: Čudež se zgodi. 2. Papež Urban IV. dobi naznanilo o čudežu. 3. Papež ukaže orviškemu škofu prenesti korporale v Orvieto. 4. Škof to stori, 5. nese korporale v slovesnem izprevodu. 6. Papež Urban IV. mu pride naproti, 7. pokaže ljudem korporale. 8. Papež izda pismo (bulo) o prazniku sv. Rešnjega Telesa. 9. Jezus jaha slovesno v Jeruzalem. 10. Zadnja večerja. 11. Jezus umiva noge. 12. Jezus se poslavlja od apostolov. — Škoda, da kaj tako lepega nisem mogel sam videti. Precej ponosen cerkvenec je v dolgi sutani in s čepico na glavi hodil po cerkvi. Bog zna, koliko instanc bi bil moral prehoditi, da bi dobil „permesso“ ogledati si umotvor. Mogoče, da bi tudi s par lirami to opravil, če bi se direktno do cerkvenca obrnil. V Italiji je lira v pluralu vsemogočna.

Prav blizu cerkve na stolnem trgu stoji stara škofova palača z gotsko fasado in gotskimi okni. V dvorinah so v davnih stoletjih velikokrat papeži sklicevali posvetovanja. Iz Rima v Orvieto ni posebno daleč, zato so semkaj papeži radi prihajali, kadar so nastali v Rimu nemiri, razprtije; v Orvietu, v tem na strmi skali zidanem mestu, so bili gotovo bolj varni nego v rimskih palačah.

Na oglu stolnega trga stoji vrhu stolpa železen mož, ki s kladivom v roki bije ure. To omenim le zato, ker so Italijani radi kaj takega napravili; v Benetkah n. pr. imajo koj zraven stolnice moža, ki tolčeta ure. Če take reči vidim v tujini, ne smem zamolčati, da v Ljubljani nismo zadnji. Nad vhomom v vojašnico pri sv. Petru je ura z dvema zvonoma. Dva vojaka v paradni uniformi, kot je bila nekdanj, torej v beli suknji, stojita, in eden tolče s kladivom, da naznanja četrtinke, drugi da naznanja ure. Škoda, da ne gre ura nikoli prav, če sploh gre; navadno je za cele mesece „beurlaubt mit Wartegebühre“. Vojaka mirno gori čakata s kladivom v roki, zato da vidimo njuno belo monturo, kot so jo še nosili v mojih mladih letih vojaki, stražeci deželnega predsednika na Turjaškem trgu. Koliko nepotrebnege dela, koliko sitnosti in jeze je imel vojak, da je bil suknjič vedno bel in čist. Hvala Bogu, da so ti časi minuli; vojak naj čas za kaj pametnejšega porabi, nego da pere in gladi in čedi suknjič za parado.

Poslovil sem se od stolnice, vedno in vedno se ozirajoč na čudovito lepo fasado, občudujoč umetnike in dobrotnike, ki so kaj tako lepega naredili. Grem po ozkih ulicah, mimo hiš, ki so omet izgubile v davnih časih, mimo hiš, ki zares človeku delajo skoraj strah zaradi svoje zanemarjenosti; ni me sram povedati, da sem si tupatam mislil, v teh

razdrapanih brlogih ne žive pošteni ljudje. A zgodilo se mi ni nič, nobeden mi ni nič žalega storil. Tako pridem preko trga, kjer so se otroci valjali in prekucevali v prahu navzlic mrzlemu vetru, do cerkve sv. Dominika. Stara je čez 600 let, odzunaj zapuščena in razdrapana, da sem mislil, ta je odločena, da polagoma razpade. Pozneje sem videl, da je po italijanskih mestih še več takih cerkvâ, katere so zunaj popolnoma zanemarjene. Cerkev je znotraj pobeljena in ima v desni prečni ladji nagrobni spomenik kardinala Viljema di Brega, ki je umrl l. 1282. Takih sarkofagov in spomenikov je po italijanskih cerkvah brez števila; vsak premožen človek ali učejak itd. ima v cerkvi v kamen vklesano svoje ime, da se ovekoveči. Ker je bil veliki teden, so hodili dominikanci in cerkvenec okoli zelo velikega, lesenega, črno pobarvanega, srebrno obrobljenega lestenca, s katerega so brisali prah in na katerega so natikali sveče; ta lesteneč je nekaj neokusnega, kot so neokusne in močno žalijo oči tenke, ničvredne draperije v rdečih, modrih, rumenih barvah, katere razobesijo kot pajčevine po cerkvah ob velikih praznikih. Arhitektura močno trpi pri teh modernih dekoracijah.

Imam še čas, zato grem naprej po tem raztrganem Orvietu in pridem po ozkih ulicah v najbolj reven in zapuščen del mesta. Razcapani otroci, prav majhni in večji, vztrajno hodijo za teboj in momljajo eni bolj tiho, drugi bolj drzno svoj stereotipni „Un soldo“. Igrajo se na cesti, premetavajo se, ko zagledajo tujca, skočijo pokonci in mu mole roke naproti: „Un soldo“. Na koncu ulice pridem do raztrgane cerkve; otroci se pode okoli nje, vrata so odprta. Pojdi noter, si mislim, saj dominikanska cerkev zunaj ni nič lepša. Stopim noter in skoraj nisem verjel svojim očem: okna so napol zazidana, postavljene so dolge mize, otroci se pode po veliki ladji; piskre imajo v roki, mož spredaj vpije nanje, deli jim iz velike posode jed in podi vun one, ki so že dobili. Malo časa gledam ta nenavadni prizor, kako se da prostorna cerkev izpremeniti v ljudsko kuhinjo. Tako se cerkve v Italiji sekularizirajo. Umaknil sem se, ko so me Italijančki noter do sem prosili za soldo, in jo kolikor mogoče naglo pobral v mesto med ljudi, ki se jih ni bilo treba bati. Da se cerkev izpremeni v ljudsko kuhinjo, to je tolerabile. V drugem italijanskem mestu sem videl dve bivši cerkvi, ki zdaj služita drugim namenom. Ena s prelepo renesansko fasado, okrašena s kipi, je skladišče, menda ga ima trgovec v najemu; druga ima nazunaj tudi še ves tipus cerkve, ki služi bogočastju; ena stranska vrata so odprta, zraven sta nabita dva plakata; plakati niso na Italijanskem nič posebnege. Stopim noter, bilo je dopoldne; par elek-

tričnih žarnic gori, vse je zabito z deskami, mož mi pride nasproti, in mi pové: tu ni cerkve, nego je vsak večer predstava v kinematografu. Pa kakšna! Življenje se kaže, kot ga najdemo v beznicah, v umazanih lokalih, kot ga je fotograf ujel in fiksiral na filmu. Plakati so napovedovali scene iz življenja, ki bi jih noben pošten človek, tem manje kristjan, ne smel gledati. Če se cerkev odstopi za take produkcije, v take namene, je to velika profanacija, bogoskrunstvo.

Po obedu sem imel še časa, da sem šel iznova občudovat stolnico, da sem se zamislil v versko navdušenje dobe, ki kaj takega ustvari; šel sem gledat javni vrt, ki pa ni nič posebnega. Nemci opozarjajo na ta vrt v svojih potovalnih knjigah; mogoče, da njim ugaja, ker se odtod lepo vidi v dolino in na hribe onkraj doline; Nemcu se vsaka reč zdi koj imenitna, zato ker doma nič nima, nego pusto ravnino, le semintje kak majhen griček. Mi imamo doma toliko lepih gorâ in dolin in gozdov in studentov in vodâ, da sem se velikokrat vprašal: čemu neki to priporoča moja knjiga? Kar zadeva razgledov, imamo jih stokrat lepših doma; specifično morskih pokrajin, ki so pravtako lepe kot italijanske in mnogokrat še veliko lepše, ponuja nam Istra s svojimi otoki in premalo poznana, pozabljena Dalmacija.

Srečaval sem dopoldne in popoldne na ulicah moške in ženske v tako zakrpanih, zamazanih, raztrganih oblekah in ogrinjalih, da se ne spominjam, da bi bil kje drugod kaj takega videl. Mogoče, da je skoz te neštete, v vseh barvah našite krpe gledala italijanska beda, pa tudi lenoba in zanikarnost.

Videl sem še eno posebnost italijansko, ki se bolj in bolj kaže, če gremo proti jugu: reven osel, težko

obložen, stopa po ulicah, njegov gospodar ali njegova gospodinja gre za njim in ga priganja neusmiljeno z močno gorjačo. Ali ga priveže pred kako hišo, sam gre po opravih, revež osliček se pari na solncu, ki često neusmiljeno pripeka, in melanholično čaka, kdaj ga gorjača požene naprej. Mohamedanci v Jeruzalemu kruto, nečloveško ravnajo s to ubogo živaljo, Italijani ne zaostajajo mnogo.

Poljski dijaki iz Galicije, madžarski iz Ogrske so napravili enkrat ali že parkrat izlet in romarski pohod v Rim o Veliki noči. Mogoče, da so par dni šole zamudili, tega ne vem; vem pa, da je dobiček veliko večji bil, nego je škoda par zamujenih šolskih ur. Srednješolec, ki vidi Rim, ki gre v Vatikan k Piju X.! Spomini, ki ostanejo do smrti! Ali bi ne bilo mogoče v par letih ali prihodnjo Veliko noč napraviti tako potovanje slovenskih srednješolcev v večni Rim. V enem tednu se obzorje dijaku razširi, kot bi se mu ne razširilo, sedečemu pri knjigah, v par letih. In tedaj bi bilo prav, če izstopi družba slovenskih romarjev v Orvietu, si ogleda to propadajoče mesto, ter si vtisne v spomin in v srce podobo stolnice, ki je vredna, da se par ur tu pomudiš. Stolnico v Sieni si ogledati ni tako lahko, ker leži Siena v stran, Orvieto pa je ob glavni progi od nas v Rim. Dante, Dante, to ime često izgovarjamo in obenem imenujemo njegov umotvor „divina commedia“. Pojdi v Orvieto in strmeli boš ob pogledu na stolnico: globoko versko življenje, živa verska zavest, sveta navdušenost govori iz Danteja, govori iz kamena in marmorja in iz mozaikov orvieške stolnice, ki je začela iz zemlje se dvigati ob času nesmrtnega pesnika. Videl sem velikokrat podobo orvieške stolnice; podoba je mrtva; podoba ne more podati lepote, kot je v resnici.

Jutro.

Zložil Tonej Jelenič.

Skoz sivo steklo v hlev
zabliska zarja,
blestečo grivo vranec strese,
s podkôvi v tlak udarja
in hlapca kliče.

Petelin vzpnè perot,
kričeč bahavo,
in krega hlapca, beli oves
trosečega pod vrano glavo
in ne pod kljun rožen.

Napnè nozdrvi vranec,
zahrže zvesto
v zahvalo za ovsen prigrizek
in v radost nad nevesto,
ki čaka ženina na pragu.

Na vrat komat in uzdo v zóbe,
med grivo rože rdeče,
pa — hi! od hiše proti cerkvi.
Petelin z gréde se repeče,
za vozom gleda, pôje, pôje.

